

Veliki tetrijeb - gluhan (*Tetrao urogallus*)

Tajanstveni princ starih šuma

Svi znamo na kojoj nadmorskoj visini živi, znamo da živi u tamnim zrelim šumama, da spada u divljač visokog lova, da se gnijezdi na zemlji, znamo koliko dugo ženka leži na jajima, čime se hrani, kad se lovi... a kako pjeva i kako se lovi, o tome se odvajkada vode polemike, ispredaju priče, lovni stručnjaci, a i obični lovci se spore

Piše: Ljubomir Kozomara, Zaječar

Na jugozapadu naše domovine Bosne i Hercegovine u četverouglu Kupres-Livno-Glamoč-Šipovo nalaze se ogromni planinski prostori Hrblijine koje narod naziva Hrbine ili, pak, Rbine, u kojima se svojim vrhovima ističu Cincar, Malovan, Osječnica, Vitorog, a onda, svuda unaokolo, lijevo i desno, prostire se mnogo nižih planina obraslih četinarima i bukovim šumama. Tu, na tim prostorima, u tim planinama živi šumski ljepotan, ponos visokog gorja, car pernate divljači, njegovo veličanstvo veliki tetrijeb - gluhan, tetrao urogallus. Tajanstvena je to ptica kao što su tajanstvene stare, zrele tamne šume u kojima živi ovaj ljepotan.

Znam za više od 20 pjevališta, a isto tako mi je poznato da su Drežnica, Peulje, Volodori, Vršeljci, Popov gaj, Hamzin vrh najpoznatija i najbogatija staništa ovog ljepotana i da tamo u jeku parenja svuda naokolo, u praskozorje, odzvanja njihova pjesma.

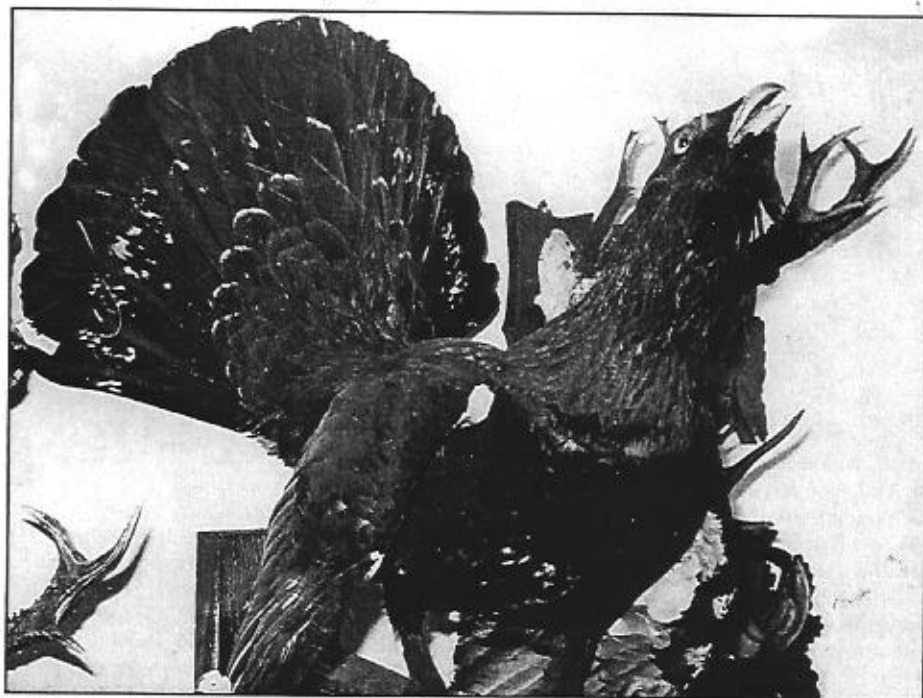
U jednom od prošlogodišnjih brojeva našeg lista pročitao sam dosta napisa o tetriju, pa ovaj put riješih da se oglašim s nekoliko šturih rečenica, jer nikada nisu naodmet riječi o ovoj lijepoj ptici, nikada nije naodmet nešto novo saznati o ptici vrijednoj divljenja i poštovanja.

Svi znamo na kojoj nadmorskoj visini živi, znamo da živi u tamnim zrelim šumama, da spada u divljač visokog lova, da se gnijezdi na zemlji, znamo koliko dugo ženka leži na jajima, čime se hrani, kad se lovi... a kako pjeva i kako se lovi, o tome se odvajkada vode polemike, ispredaju priče, lovni stručnjaci, a i obični lovci se spore.

Kako tetrijeb pjeva

Neće biti loše ako ja, koji sam dugi niz godina proveo u Hrblijinama kao lovac i kao ljubitelj prirode, koji sam po ko zna koliko puta dočekao zoru u Hrblijinama i nebrojeno puta slušao pjesmu velikog tetrijeba, spavao pod otvorenim nebom u vrtačama i kojekakvim skloništim a, pored toga, o ovoj ptici mnogo pročitao, kažem mišljenje naučnika ali iznesem i svoja iskustva i upoznam mlade avdžije o pjesmi tetrijeba i o načinu lova.

Pjesma tetrijeba je obavijena velom tajne. Znani i neznani su o tome pisali, neki su slušali njegovu pjesmu, a neki su pisali na osnovu onoga što su čuli od drugih, a mnogi, na nesreću, prosto su prepisivali i

Veliki tetrijeb odstrijeljen u Hrblijinama u predjelu Malovana. (Trofej je preparirao Ljubomir Kozomara)

druge pogrešno obavještavali. Ovi posljednji nikada nisu zavirili u njegovo stanište, a vidjeli su ga na fotografijama i slikama umjetnika.

Alfred Brem je o tome mnogo pisao na osnovu priča koje je slušao od oca, od ljudi s kojima se susretao, učenih i onih običnih. Tako Brem kaže da Harting misli da koka u preletu ispušta glas kao kod mladog psa, a da Gajer kaže da tetrijeb u preletu ispušta glasove kao kod praseta. Ovo je smiješno, ovo nije tačno. Kad sam već spomenuo koku, njen glas čuo sam nebrojeno puta, kokodače baš kao naša kokoš živičarka, a u preletu isto tako, samo ubrzano.

Jedne godine, negdje u junu, bio sam u lovu na srdača u Hrblijinama u planini Jelovači. Svuda unaokolo čuo sam silno pijukanje, baš onako kao što pijuču pilići domaće kokoši. Pored mene je bila jedna klada, a oko klade lišće ujesen opalo, ispod koga su izbili čuperci trave. Napeo sam sva svoje čula, usredsredio pažnju, a pažnja kod gorskog lovca i moć zapažanja su veoma razvijeni, da nadem jedno pile. Poslije mnogo muke sam ga našao, uzeo na dlan i posmatrao. Odjednom je na to staro, trulo izvaljeno stablo odnekud sletjela ženka,

šetala je po stablu tamo-amo, kvocala i ljučila se na mene. Kokodače, kokodače baš kao naša domaća kokoš, pa i ona je kokoš. Spustio sam mladunče na zemlju i polako, se udaljio da ne bih zgazio neko od mladunčadi koje se zavuklo u lišće i javljalo majci.

No da se vratim tetriju. Dalje, Gajer kaže prve strofe pjesme počinju sa "ted, ted", a zatim nešto brže "ed, ed", dok poslije nastavlja sa "glak, glak". Inžinjer Ivo Čević tvrdi da tetrijeb pjeva kao da iz flaše vadimo čep koji je dobro i tvrdo zapušio njen grlić. Ova Čevićeva tvrdnja ima dosta sličnosti s pjesmom tetrijeba, tu ima dosta istine. Moramo imati na umu da se pjesma starog mužjaka umnogome razlikuje od pjesme mladih, a naročito od onih iz prošlogodišnjeg legla. Gospodin Ferdo Penava kaže da je na jednom mjestu vidio četiri pijetla kako pjevaju u isti mah, a poslije je sedam pijetlova kako pjevaju. Poštujem njegovo znanje i iskustvo, ali u "horu" pjevaju mladi pijetlovi koje kapitalci, a i ženke, ignorišu.

Tačno je, a to kaže i Brem, da su glasovi koje ispušta tetrijeb prilikom pjevanja palatalni - nepčani i da nema vokala - samo-

glasnika, a koji su to suglasnici, tvrdim da nema toga koji bi to mogao slovima - glasovima izraziti. Ovo je istina i sve druge priče su neosnovane i padaju u vodu i te priče su prazna priča. Dakle, tetrijeb pjeva onako kao da jezikom jako udaramo o nepce. Evo jednog istinskog događaja.

Jedne prilike prijatelj i ja poslije lova sjeli smo u šumi, bilo je još jutro. Zamolio sam ga da počne da udara jezikom o nepce, da imitira tetrijeba. Bio je jak, mlad i počeo je da pucketa, čulo se daleko, odzvanjalo je dubodolinom. Odjednom je na još neolitalu bukvu sletjela koka. Ja sam se smijao do suza i rekao sam: ti si čudo, čarobnjak. Nije to slučajno. Ovaj, tada mlad čovjek, kao dijete je čuvao stado ovaca na svom imanju u srcu staništa tetrijeba i još od djetinjstva je "drugovao" s tetrijebovima i ušao u sve tajne njihovog života.

Poznato je da u svim bajkama i basnama Ezopa, Lafontena, Dositaja, Krilova pijetao nisam kako pjeva, kako kukuriče, a kad pjeva i kad kukuriče, ne čujemo glasove ni krik. Jednostavno smo uobičajili da tako kažemo. Tako je i s pjesmom tetrijeba, neki kažu pjeva ovako, neki onako, a on pjeva onako kako pjeva, a ja još jednom kažem da tetrijeb prilikom pjevanja ispušta nepčane nedefinisane suglasnike i niko ih ne može definisati, a dobar poznavalac njegova života, sin planine, to može da izvede udaranjem jezika o nepce. Ovo je istina o njegovoj pjesmi, druge nema.

Kad tetrijeb pjeva

Mnogi kažu da koncem maja prestaje njegova pjesma, da stari tetrijebovi napuštaju svoje hareme dok mladi mužjaci još neko vrijeme pjevaju da bi privukli neku preostalu koku koja nije osjetila slast ljubavne igre. To nije tačno! Tačno je da je tetrijeb krajem maja obavio svoju obavezu koju mu nalaže priroda, oplodio je ženke, čini svake godine, produžio svoju vrstu, ali ne može se isto tako odreći svoga instinkta kojim ga je priroda obdarila još od iskona. Tačno je da koncem maja pjesma gubi na intenzitetu, manje se čuje nego za vrijeme parenja, ali nije tačno da tokom ljeta prestaje njegova pjesma. Tvrdim da tetrijeb pjeva u toku cijele godine, jedino ne pjeva za vrijeme mitarenja, tada se "stidi" sam sebe, krije se po malinjicama i gustom niskom rastinju i ne pjeva za vrijeme oštrih i hladnih zimskih noći, ali i tada tetrijeb u zoru po koji put škljocne. Baš tako, škljocne... Evo jednog primjera.

U julu ili avgustu neke godine lovio sam u Hrblijinama srndaće na mjestu Velika Drežnica. Sa mnom je bio Aleksa Nikoletić. Čovjek je malo znao o divljači. Prolovio se u zrelih godinama, bojava se medvjeda i nije se odvajao od mene. U toku noći padala je kiša, a u zoru je prestala i, kako kaže Njegoš, "poslije kiše vedrije je nebo", jutro je obećavalo lijep dan. Sjediti na rubu šume, očekujemo eventualni izlazak srndaća. Odjednom na udaljenosti nekih 50 metara počeo je da pjeva tetrijeb. Učestalo je pjevao, a zatim je počeo da pjeva drugi.

Vidio sam ih na smrčama. Aleksa me priupita: "Koji je ono davo?" Kažem Aleksu da pjevaju tetrijebovi. To sam doživio više puta. To je jednostavno znak njegovog javljanja, postojanja, saopštavanja da je on tu, u svom radijusu kretanja. Tog jutra sam u glavi prelistao svu literaturu koju sam pročitao o ovoj ptici i za sebe prošaptao, procijedio kroza zube: "Hm, nauka."

Dragi moji lovci, a i oni koji žele da budu lovci, zapamtite i uvijek imajte na umu da je tetrijeb divlji pijetao - koka. Ovo što sam napisao o pjesmi tetrijeba je istina i niko je ne može osporiti.

Kako se tetrijeb lovi

Ima više načina lova na ovu divljač, a u nekim zemljama ga love u toku zime, više radi mesa nego radi trofeja. U našim krajevima ga love u aprilu i maju u doba parenja. Čitao sam kao lovac početnik da kad tetrijeb počne da pjeva, lovac se prikrada tetrijebu u kratkim skokovima, a čim tetrijeb prestane da pjeva, lovac se zaustavi, pa sve tako u pauzama mu se prikrada dok mu se ne primakne na daljinu s koje se može uputiti hitac. Nije to lako, nije to baš tako. Recimo, a imao sam prilike da vidim takve slučajeve, da je u lov došao neki gojazan gospodin iz neke urbane sredine i našao se u teško prohodnom kamenjaru Hrblijina. O kakvim se skokovima tu može govoriti ako se gospodin pri maloj uzbrdici oznoji, počeo glasno da diše i još ako ima "tešku" nogu i trapav hod, taj lov je još u početku osuđen na neuspjeh. Dovoljno je reći da se lovi u praskozorje. To znači da se još pod krilom noći treba prišunjati na daljinu s koje lovac može da puca.

Poznato je da prvih proljetnih dana po lovištu krstare vukovi, medvjedi, lisice, srne i da se snijeg pod njihovim nogama prolama, a tetrijebovi sve to podnose i ne uzmiču s pjevališta, pa neće uzlijetati ni tada ako slučajno čuju korake lovca, ali je bolje da ih ne čuju. To mnogo zavisi od toga da li je zemlja pokrivena snijegom ili nije, a ako jeste, da li je snijeg smrznut i drži lovca ili, pak, propada. Kad se kreće po kamenjaru, lovac mora imati laku nogu, podesnu obuću i svaki sljedeći korak brzo planirati. Nekada će lovac, a to obično biva kad ima vjetra, doći pod samo stablo na kojem se tetrijeb nalazi (to mi se događalo) i onda tu neće biti uspjeha, jer neće moći gadati.

Nekada ćete ići prema tetrijebu koji učestalo pjeva, odjednom prestane, a koka nastavi s kvocanjem. On vas je osjetio, ušutio se i čim napravite još jedan korak, krila zalepršaju i lov je gotov. To sam više puta platio svojim neznanjem.

Gospodin Penava kaže da je njegov gost odstrijelio tetrijeba koji se ocrtavao prema svjetlosti zore što potvrđuje moje mišljenje da se tetrijebu može doći na puškomet jedino za vrijeme noći.

Da navedem još jedan primjer. Dva lovca iz sela Malovana, koji nikada ništa o tetrijebu nisu pročitali, ali su bili dobri praktičari, tu su rođeni, i jednom prilikom, krajem jula, noćili su u Hrblijinama u nekoj pećini pored

vatre i pred zoru mladi zove starijega, govore ikavski: "Dragomire, ajmo na titrebove!" Ovaj mu kaže da mu je "lipše" kod vatre. Mladi se zametne puščetinom, ko zna od kada je, i krene u mrak. Kad je svanulo, vratio se s dva tetrijeba i starom drugu veli: "Vidi što su lipi, ima ih ko plive." Završili su u loncu...

Ovaj slučaj govori da tetrijeb pjeva i u junu i julu, a da mu se treba prikradati za vrijeme noći, bez skokova i drugih zavrzlam. Mislim da je skoro sve. Ovaj, a i još mnogo primjera, potvrđuju moje mišljenje.

Tako ih love kod nas, a na dalekom sjeveru love ga u toku cijele zime. Evo kako: tetrijebovi se u toku dana nalaze na rubovima šuma, pored nekih čistina, a pred mrak s drveća pod određenim uglom "ateriraju" i zabadaju se u snijeg. U snijegu se malo promigolje a kljun izbace vani da mogu da dišu i da imaju pravac uzlijetanja ako ih natjera neprijatelj. Konačište traže u snijegu da se zaštite od noćnih grabljivica i od hladne zime. Promigolje se da im pored tijela cirkuliše vazduh i da im je prostrano ukoliko budu primorani da uzlete. Lovci sjevera to dobro znaju, idu na skijama i love ih. Svake godine ih odstrijele po nekoliko hiljada (Laponij 30 hiljada), ali ih tamo i vještački uzgajaju.

Kad sam bio mlad lovac, te sam rupe vidao u snijegu ali nisam znao šta one predstavljaju niti sam na njih obraćao pažnju.

I još nešto. Rekoh da znam čime se tetrijeb hrani: hvata insekte, jagodama, malinama, borovnicama, mukinjama, ali od oktobra u šumi nema plodova i hrani se izričito pupovima drveća i četinom jele, smrčje i bora. Nisam imao priliku da vidim sadržaj voljke i želuca dok još ima plodova, a u proljeće u voljci se nalaze samo pupvi četina i pijesak veličine zrnavlja kukuruza. Pored pupova četine i pijeska, u svakom tetrijebu kojeg sam preparirao, a preparirao sam ih više od 50, u svakom sam našao i neku vrstu "dragulja" zelenožute boje, više staklaste, sakupljao sam ih da svojoj kćerki napravim divnu ogrlicu. Zlatar u Bugojnu ih nije mogao brusiti i kad sam bio riješio da ih odnesem u Sarajevo na ispitivanje, buknuo je nesretni rat i sve je propalo.

Poznato je da koke uzimaju pijesak koji potpomaže varenju hrane, a sad me interesuje čime tetrijeb nadoknadije pijesak za vrijeme zime kad na zemlji još snijeg, nekada visok i do dva metra. To je tajna, a ta tajna će vjerovatno ostati do kraja mog života, a ako neko nešto zna o tome, neka objavi u našem listu, to će mi činiti veliko zadovoljstvo.

Eto, napisah svoja zapažanja i mišljenja drugih o pjesmi tetrijeba, o načinu lova, kako se lovi kod nas i na sjeveru u nordijskim zemljama i još ponešto da sad pred otvor lova motivišem mlade lovce da sa starim iskusnim avdžijama krenu u planine i osjete zapanak oštrog planinskog vazduha, da osjete i vide ljepote naših planina, njihove čari, da u praskozorje čuju pjesmu cara pernatih divljači, da ga po mogućnosti odstrijele i dodu do željenog trofeja, a svima onima koji ovog proljeća posjete Hrblijine, meni dragu planinu, želim dobro zdravlje i sretnu lovačku kob.